

مطالبات ممتاز در حقوق دریایی و روش حل نزاع آن‌ها

عباس میرشکاری^۱، مینا خانجانی معاف^۲، نسترن محمدی^۳

Mirshekariabbas1@ut.ac.ir

۱- استادیار گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران

۲- کارشناس ارشد حقوق خصوصی، فارغ التحصیل دانشگاه علم و فرهنگ.

۳- دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه علم و فرهنگ.

چکیده

طلب ممتاز استثنایی بر اصل برابری است که به موجب آن، طلبکار بر روی مال معینی از اموال بدهکار حق تقدم و تعقیب می‌یابد؛ حقی که سبب ترجیح وی بر سایرین می‌شود. این طلب در برخی موارد دارای حق تقدم است و در صورتی که طلبکاری واجد حق تعقیب باشد، بر اموال بدهکار، حق عینی تبعی پیدا می‌کند. بنابراین، طلب پیش‌گفته دارای دو ویژگی منحصر به فرد است. ردپای این طلب در قوانین مختلفی یافت می‌شود. از جمله قوانینی که از این نهاد، فراوان استفاده کرده، قانون دریایی است. این قانون در مواد گوناگون، ماهیت این طلب را به صورت ضمنی بیان می‌کند و مصادیق فراوانی برای نهاد یاد شده شناخته است، به نحوی که برای طلبکاران مختلف، حق تعقیب بر «کشتی»، «کرایه حمل» و «ملحقات آن» پیش‌بینی کرده است. بدین ترتیب، طلبکاران، به حکم قانون بر مال مشخصی از اموال بدهکار خویش استیلا می‌یابند؛ به گونه‌ای که اموال یاد شده، در وثیقه طلب طلبکار قرار می‌گیرد. مقصود اصلی از شناسایی امتیاز برای این مطالبات، حمایت از طلبکار، مجموع طلبکاران و جامعه است. در راستای شناسایی این طلب، ممکن است، در پاره‌ای موارد اعمال امتیاز بر طلبی خاص، منجر به نادیده گرفتن سایر مطالبات شود. این امتیاز گاهی بر مطالبات همانند و گاهی غیرهمانند نمود پیدا می‌کند. نزاع میان مطالبات متعدد باید بر اساس نظامی منطقی، رفع گردیده و روشی خاص برای آن ارائه شود.

واژگان کلیدی: طلب ممتاز دریایی، وثیقه‌ی حکمی، اصل برابری طلبکاران، کرایه حمل، کشتی.

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۰۷/۱۸

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۱۲/۰۶

۱. مقدمه

گفتگو خواهد شد. در مبحث بعدی نیز، به تراحم مطالبات ممتاز در حقوق دریایی پرداخته خواهد شد.

۲. مفهوم مطالبات ممتاز در حقوق دریایی

طلب ممتاز به طلبی گفته می‌شود که دارای «حق تقدم» و «حق تعقیب» و یا هر دو است. برای روشن شدن این مفهوم در این بند، ابتدا واژه یاد شده بررسی گردیده و سپس اقسام، ماهیت و مبانی آن تحلیل می‌شود.

۱-۲. واژه گزینی

قانون‌گذار واژه «حقوق ممتاز» را برای عنوان فصل دوم قانون دریایی، یعنی مواد ۲۹ تا ۴۱ این قانون انتخاب کرده است؛ فصلی که قرار است به مطالبات ممتاز در حقوق دریایی بپردازد. جالب آنکه، حتی در برخی مواد احکام این فصل نیز، بدون پایبندی در به کارگیری عنوان پیش‌گفته، از عبارات دیگری مانند «مطالبات ممتاز»، «حق امتیاز» و «حق رجحان» نیز استفاده شده است.^۱ این پریشانی در به کارگیری الفاظ، در قانون الحاق ایران به معاهده بین‌المللی ۱۹۲۶ مصوب ۱۳۴۵/۴/۲۸ نیز دیده می‌شود، چنانکه در این قانون نیز، از واژگان «حق ممتاز» و «طلب ممتاز»، استفاده شده است.

شاید استفاده از واژگان «حقوق ممتاز» از این جهت که واژه حقوق شامل طلب نیز می‌شود، در خور توجه باشد؛ به ویژه آنکه برخی قوانین مانند بند د ماده ۴۱ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱/۴/۱۸ نیز بر این اصطلاح صحه گذارده اند. اما، با توجه به اینکه واژه حق اعم از طلب بوده و شامل حقوق عینی نیز می‌شود، به کارگیری واژه «طلب» به جای «حق»، مناسب‌تر به نظر می‌رسد. گفتنی است برخی قوانین همانند ماده ۲۴ قانون کار مصوب ۱۳۳۷/۱۱/۲۶ از واژگان «دیون ممتاز» بهره برده‌اند. حقیقت این است که به کارگیری واژه دین ممتاز یا طلب ممتاز بسته به رویکرد و زاویه دید متفاوت است.^۲ در واقع، از موقعیت بدهکار، دین ممتاز بر دیگر دیون

تمامی طلبکاران در جایگاه یکسانی نسبت به بدهکار قرار داشته و به گونه‌ای مساوی از اموال وی بهره‌مند می‌شوند؛ این، معنای اصل برابری طلبکاران است. این اصل، اگرچه اصلی حقوقی شمرده می‌شود، با این حال، دارای مبانی فلسفی و اخلاقی نیز هست؛ چه اخلاق و فلسفه نیز، ترجیح بی دلیل (یک طلبکار بر دیگری) را بی‌عدالتی دیده و همواره در پی مساوات و برابری می‌باشند. دامنه اصل یاد شده محدود به نظام‌های حقوقی نیست؛ بلکه تا آنجا که در نوشته‌های فقهی دیده شد، اصل برابری طلبکاران در برابر بدهکار اصلی پذیرفته شده است. اگرچه بر این اصل استثنایاتی وارد شده و برخی از طلبکاران بر برخی دیگر مقدم دانسته شده‌اند؛ با این حال، سخت‌گیری فقها در گسترش استثنایات اصل یاد شده آشکار است.

در نظام حقوقی ما نیز، این اصل، به شیوه ای آشکار در هیچ یک از متون قانونی به کار نرفته اما آثار فراوانی از اجرای آن پذیرفته شده است. تخطی از اصل یاد شده، خود شیوه‌ای برای اجرای آن است. به بیانی دیگر، عدالت در پاره‌ای موارد حکم می‌کند طلبکاری ترجیح داه شود تا بتواند زودتر از دیگران برای دریافت طلب خویش اقدام کند. در واقع، این طلب امتیازی است که قانون‌گذار به برخی از طلبکاران می‌دهد تا بتوانند پیش از سایرین طلب خود را دریافت کنند؛ و این یکی از ویژگی‌های خاص این طلب است. قانون دریایی نیز در مواد گوناگون از اصل مورد بحث و استثنایات آن بهره برده است.

قانون یاد شده از جمله قوانینی است که نهاد طلب ممتاز را به رسمیت شناخته و در مقایسه با دیگر قوانینی که در آنها طلب ممتاز دیده می‌شود، احکام بیشتری در خصوص این طلب و نحوه وصول آن پیش‌بینی کرده است. برای همین، براساس قانون یاد شده می‌توان روشی خاص برای مبانی طلب ممتاز و رفع تراحم میان آن پیدا و نظام حقوقی حاکم بر این نهاد حقوقی را ترسیم کرد. پس برای شناسایی نهاد طلب ممتاز، در مقاله پیش‌رو تلاش می‌شود بر اساس روش کتابخانه‌ای و بررسی قانون، ابعاد مختلف طلب ممتاز در قانون دریایی واکاوی شود.

به این منظور، بخشی از مقاله به مفهوم مطالبات ممتاز در حقوق دریایی اختصاص داده خواهد شد. در این بخش، درباره تعریف، اقسام، ماهیت و مبانی این نهاد حقوقی

^۱ برای نمونه، مواد ۳۲ و ۳۹ قانون دریایی.

^۲ «دین عبارتست از تعهدی که بر ذمه شخصی به نفع کسی وجود دارد. از حیث انتساب آن به بستانکار، طلب نامیده می‌شود و از حیث نسبتی که با بدهکار دارد، دین نامیده می‌شود.» جعفری لنگرودی، دکتر محمدجعفر، ترمینولوژی علم حقوق، ص. ۳۱۶.

خصوصی یا رأی دادگاه قادر به اعطای چنین صفتی به طلب نخواهند بود. در حقوق فرانسه نیز «امتیاز»^۶ سبب تقدم طلبکاری بر دیگری شده و قاعده «امتیازی وجود نخواهد داشت مگر به موجب قانون» مفید همین معناست. هم چنین، طلب ممتاز، طلبی است که دارای امتیاز تقدم در پرداخت و در برخی موارد، واجد حق تعقیب می‌باشد، پس چنین طلبی علاوه بر منشأ قانونی، در بر گیرنده ی دو امتیاز منحصر به فرد است.

۲-۳. اقسام

یک- گاه، طلب ممتاز تنها دارای حق تقدم است؛ یعنی پرداخت آن از حیث زمانی باید بر دیگر مطالبات، مقدم باشد،^۷ بی‌آنکه طلبکار با مال معینی از اموال بدهکار، رابطه حقوقی داشته باشد. برای نمونه، بر اساس ماده ۲۴ قانون کار مصوب ۱۳۳۷/۱۲/۲۶، «مزد کارگران در عداد دیون ممتازه کارفرما بوده و باید قبل از سایر قروض، حتی دیون مالیاتی تامین و پرداخت شود».^۸ در اینجا، کارگر، هیچ حقی نسبت به اموال کارفرما ندارد؛ تنها پرداخت طلب وی باید پیش از پرداخت طلب دیگران، انجام بگیرد. از این دسته از مطالبات که باید پیش از سایر مطالبات پرداخت شوند، می‌توان با عنوان طلب مقدم نام برد.

دو- گاه، برخی از طلب‌های ممتاز، نسبت به مال معینی از اموال بدهکار، حق تعقیب می‌یابند؛ به گونه‌ای که آن مال معین، در وثیقه طلب طلبکار قرار می‌گیرد؛ اما، وثیقه‌ای که سبب ایجادش، حکم قانون است نه قرارداد. نمونه فقهی این دسته از مطالبات، حق تهی‌دستان بر مال

برتری دارد و او نخست باید این دین را پرداخت کند اما اگر از دیدگاه طلبکار به آن توجه شود، این طلب از دیگر مطالبات، ممتاز می‌باشد [۱۱] در نهایت به نظر می‌رسد با توجه به اینکه امتیاز بیشتر از آنکه متوجه دین باشد، به طلب شخص تعلق گرفته و در واقع، شناسایی امتیاز به خاطر شخص طلبکار بوده است، به کارگیری واژه ی «طلب ممتاز» مناسب‌تر باشد.

۲-۲. تعریف

طلب ممتاز، طلبی است که به حکم قانون، دارای حق تقدم یا حق تعقیب یا هر دو باشد.^۳ بنابراین، طلب ممتاز، دو ویژگی مهم دارد: نخست، آنکه سبب ترجیح دارنده‌اش بر سایر طلبکاران (عادی) می‌شود و دوم آنکه بر مال معینی از اموال بدهکار برای طلبکار حق تعقیب ایجاد می‌کند. طلب ممتاز دو ویژگی پیش‌گفته را به صورت مستقیم از قانون کسب می‌کند؛ این نکته، طلب ممتاز را از طلب مرتهن، جدا می‌کند؛ زیرا اگرچه این طلب، نیز دارای حق تقدم و تعقیب می‌باشد، با این حال، منشاء این حقوق، قرارداد است نه حکم مستقیم قانون.^۴ در واقع، تنها قانون‌گذار است که می‌تواند برخلاف اصل برابری، طلبکاری را بر دیگری برتری دهد،^۵ بنابراین، قراردادهای

^۳ البته به باور برخی نویسندگان، «طلب ممتاز، طلبی است که نسبت به طلب‌های دیگر از بدهکار معین، دارای امتیاز قانونی خاص باشد، مثل اینکه پاره‌ای طلب‌ها حق تقدم و رجحان در پرداخت دارند، مانند حقوق خدمه خانه متوفی در سال آخر قبل از فوت»، جعفری لنگرودی، دکتر محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، ص ۴۳۲. بدیهی است واژه امتیاز قانونی خاص، کیفیت طلب را روشن نمی‌کند.

^۴ «حق تقدم عبارت است از صفت یک طلب که به طلبکار امتیاز و برتری می‌بخشد؛ خواه حق تقدم مذکور ناشی از داشتن وثیقه باشد، مانند حق تقدم مرتهن و هرکسی که حق وثیقه در عین مال شخص دیگر دارد خواه نه مانند مطالبات بدون وثیقه در ماده ۵۸ قانون تصفیه»؛ جعفری لنگرودی، دکتر محمدجعفر، دانش‌نامه حقوقی، ج ۳، امیرکبیر، ۱۳۷۲، ص ۱۱۶. «حق تقدم حقی است مالی، که به موجب آن یک بستانکار اجازه دارد که از ثمن مال یا اموال معین، مقدم بر بستانکاران عادی از صاحب آن مال، طلب خود را استیفاء کند؛ مانند مرتهن و خریدار شرطی و هر وثیقه گیرنده دیگر و مانند تقدم زوجه در مورد گرفتن نفقه»، جعفری لنگرودی، دکتر محمدجعفر، حقوق اموال، پیشین، ص ۱۰۱.

^۵ ماده ۲۰۹۵ قانون مدنی فرانسه نیز در تعریف طلب ممتاز به صراحت به این نکته که طلب ممتاز بر حسب کیفیت طلب به بستانکار داده می‌شود، اشاره دارد. ماده ۲۳۸۶ قانون مدنی افغانستان

نیز به همین مضمون تصریح کرده است: «تقدم عبارت از برتری است که قانون برای حق معین به اساس وصف آن حکم می‌نماید.» تعریف برخی از حقوق دانان ایران نیز به همین ویژگی طلب ممتاز اشاره دارد: «حق تقدم عبارت از صفت یک طلب که به طلبکار امتیاز و برتری می‌بخشد...» جعفری لنگرودی، دکتر محمد جعفر، دانش‌نامه حقوقی، ج ۳، ص ۱۱۶.

^۶ ماده ۲۳۲۳ قانون مدنی فرانسه بیان می‌دارد:

"Les causes legitimes de preference snot les privileges et hypotheques"

^۷ Turnwald, Gene, consumer bankruptcy protection in Michigan, eloquent books, 2010, p.20.

^۸ و نیز، ر.ک.به: ماده ۱۷ قانون کار کشاورزی مصوب ۱۳۵۲/۳/۷، ماده ۱۴۸ ق.ا.م. و ماده ۴۹ ق.ت.ا.

ابتدا طلب دارندگان حقوق ممتاز را قابل وصول می‌داند. با توجه به مواد گفته شده، می‌توان اظهار داشت که همه مصادیق مطالبات ممتاز در قانون دریایی در زمره‌ی وثیقه حکمی قرار می‌گیرند.

۴-۲. ماهیت

بر اساس اقسام یاد شده، درباره‌ی ماهیت حقوقی طلب ممتاز می‌توان گفت: اگر مال معینی از اموال بدهکار به عنوان متعلق حق طلبکار شناخته نشده و قانون‌گذار تنها به تقدم یک طلبکار بر سایر طلبکاران و بدون اشاره به مال معین، حکم می‌کند؛ (طلب مقدم) در این زمان، طلبکار تنها دارای حق تقدم بوده و نمی‌توان برای وی حق تعقیب قائل شد؛ در نتیجه حق وی، تنها حق دینی خواهد بود، اما هرگاه، طلب بر روی مال یا اموال معینی استوار شود، در این صورت، آن مال، تضمینی خواهد بود که اختصاص به پرداخت طلب معینی دارد؛ گویی که آن مال، وثیقه طلب طلبکار قرار گرفته؛ با این تفاوت که منشاء ایجاد این وثیقه، اراده طرفین نبوده و حکم قانون‌گذار است. در این صورت، حق طلبکار در برابر بدهکار خویش، حق دینی و بر روی اموال بدهکار، حق عینی تبعی خواهد بود؛ زیرا، وجود آن وابسته به طلب و به تبع آن است.^{۱۳} تبعی بودن این حق سبب می‌شود که وجود آن، وابسته به وجود طلب باشد؛ پس این عقیده منطقی است که بپذیریم با انتقال طلب، صفت ممتاز بودن آن نیز منتقل می‌شود؛ همان‌گونه که با از بین رفتن طلب، نیز صفت امتیاز آن از میان می‌رود.

حال، به طلب ممتاز در حقوق دریایی بر می‌گردیم: درباره ماهیت طلب ممتاز در حقوق دریایی اختلاف نظر وجود دارد. برخی آن را در قلمرو حقوق عینی جای داده‌اند و برخی دیگر، آن را به عنوان حق دینی توصیف کرده‌اند [۱] رد پای این اختلاف‌ها را در قانون دریایی ایران نیز می‌توان دید. برای نمونه، در ماده ۳۳ قانون دریایی چنین آمده است: «... نسبت به کشتی علاوه بر حقوق ممتاز، حقوق عینی هم موجود باشد...». از ظاهر این ماده،

موضوع زکات است که از آن به «دین الله» تعبیر می‌شود و بر دیگر بدهی‌ها مقدم است.^۹ حقی که محل تعلق آن را مال موضوع زکات دانسته و به حق رهن، همانندش کرده‌اند.^{۱۰} قانون‌گذار فرانسوی نیز در پاره‌ای موارد برای طلبکار بدون وثیقه قراردادی، حق تعقیب بر مال معینی از دارایی بدهکار را پیش‌بینی کرده است.^{۱۱} برای نمونه، بر اساس بند پنج ماده ۲۳۳۲ قانون مدنی این کشور، طلب صاحب هتل از مسافر، نسبت به کالاهایی که او وارد هتل کرده، ممتاز شناخته شده است؛ در این مورد، کالاهای مسافر، محل دریافت طلب صاحب هتل است؛ محلی که وی بر آن حق تعقیب می‌یابد.^{۱۲} در حقوق ما، نیز ماده ۳۳ قانون بیمه می‌تواند نمونه مناسبی باشد. بر اساس این ماده، بیمه‌گر برای مطالبه حق بیمه، در برابر هر طلبکاری، بر «مال بیمه شده» مقدم دانسته شده است. به این ترتیب، مال بیمه شده به حکم قانون در وثیقه طلب بیمه‌گر قرار گرفته است. از این دسته از مطالبات ممتاز، می‌توان با عنوان مطالبات دارای وثیقه قانونی یاد کرد.

بر اساس ماده ۲۹ قانون دریایی مطالبات خاصی «... نسبت به کشتی و نسبت به کرایه حمل در سفری که این حقوق طی آن ایجاد شده و نسبت به ملحقات کشتی و ملحقات کرایه حمل (موضوع ماده ۳۵) که از شروع سفر ایجاد شده...»، ممتاز تلقی شده‌اند. در ماده ۳۰ نیز بر رجحان حقوق مذکور در ماده ۲۹ بر سایر حقوق تصریح شده است: «حقوق ممتاز مندرج در ماده قبل نسبت به حقوق ناشی از رهن کشتی و هم چنین بر سایر حقوق ممتاز مندرج در قوانین دیگر رجحان دارد.» ماده ۳۳ نیز در راستای اولویت طلبکاران «با رعایت مواد ۳۶ و ۳۷»

^۹ «الزکاه الواجبه مقدمه علی الدین»، طباطبایی یزدی، سید محمد کاظم، عروه الوثقی، چاپ بغداد، ۱۳۱۳، ص. ۶۸.

^{۱۰} حکیم، سید محسن، مستمسک العروه، ج. ۹، منشورات مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی، بی تا، ص. ۱۸۶: «أما بناء علی ثبوته فی الذمه وتعلقه بالعین بنحو تعلق حق الرهانه»؛ خویی، سید ابوالقاسم، مصباح الفقاهه فی المعاملات، ج. ۲، علمیه، ۱۳۷۸، ص. ۱۳۶: «الزکاه متعلقه بالعین»؛ روحانی، سید محمدصادق، العروه الوثقی، ج. ۲، علمیه، چ. ۱، ۱۴۱۲، ص. ۹۲.

^{۱۱} Fournier, Alain, Privileges Generaux, Rép. civ. Dalloz, janvier 2009, p.2.

^{۱۲} Barret, Olivier, Privileges Mobiliers, op. cit., p.2.

^{۱۳} Barret, Olivier, Privileges Mobiliers, op. cit., p.2: "Le droit de préférence découlant du privilège révèle la nature réelle de ce dernier."

بود. حقوقی که به موجب آن عین معینی، وثیقه طلب صاحب حق قرار دارد و به او حق می‌دهد که در صورت خودداری مدیون از پرداخت دین، طلب خود را از آن محل وصول نماید، مثل طلبکاری که به خاطر اطمینان از پرداخت دین، مالی را از بدهکار به رهن می‌گیرد و بدین طریق نسبت به آن مال، حق تقدم پیدا می‌کند و می‌تواند با رعایت مقررات، طلب خود را از طریق مال مورد رهن وصول نماید. حق طلبکار نسبت به مال مرهون که یک حق عینی است، حق مستقلی نیست؛ بلکه تابع دین است و با سقوط دین، آن حق نیز از بین می‌رود. به همین شکل، حق دارندگان طلب ممتاز نیز، حق عینی تبعی خواهد بود.

۵-۲. مبانی طلب ممتاز در حقوق دریایی

برابری، به عنوان اصلی که دارای تقدس است؛ بیانگر جایگاه یکسان اشخاص در مقابل یکدیگر بوده و از لحاظ حقوقی، اصلی شناخته شده و مسلم به شمار می‌رود. حال چرا قانون‌گذار برخی را واجد امتیاز نسبت به دیگران قرار داده است؟ پاسخ به این پرسش مبنای طلب ممتاز را معین می‌نماید. در فقه و قوانین موضوعه، جز نمونه‌های پراکنده و البته اندک، ردپای روشنی از مبانی طلب ممتاز یافت نشود. قانون مدنی نیز به عنوان قانونی ماهوی که اصولاً جایگاه طرح چنین طلبی می‌باشد، از شناسایی آن خودداری نموده است. به همین دلیل، به سختی می‌توان درباره طلب ممتاز قواعد عمومی طراحی کرد. به این علت است که برخی نویسندگان^{۱۵} با وجود طرح مبانی مختلف برای طلب ممتاز، در نهایت نتیجه گرفته‌اند که مبانی آن به شیوه‌ی دل‌خواهی^{۱۶} بوده و متأثر از انگیزه‌های سیاسی^{۱۷} است؛ زیرا برای برخی مطالبات ممتاز نمی‌توان به توجیهی منطقی دست یافت.^{۱۸} با توجه به این مقدمه،

می‌توان چنین برداشت کرد که قانون‌گذار حقوق ممتاز را نهادی جدا و متمایز از حقوق عینی می‌داند. اما حقیقت این است که نباید به این ظاهر دل بست. در واقع، ماده یاد شده، در مقام بیان ماهیت طلب ممتاز نبوده است تا از ظاهر آن بتوان درباره‌ی ماهیتش داوری کرد. توضیح آنکه، بر اساس ماده ۲۹ این قانون، حقوق خاصی، ممتازند؛ محل تعلق و وصول این حقوق، «کشتی»، «کرایه حمل» و ملحقات این دو، شناخته شده‌اند؛ به این ترتیب، این حقوق، تنها دارای حق تقدم نیستند؛ بلکه با توجه به محل تعلق آنها، دارای حق تعقیب نیز می‌باشند؛ حتی که اگرچه قانون‌گذار به روشنی حکم به عینی بودن آن نداده، با این حال، به موجب ماده ۳۸ ق.د. «انتقال مالکیت کشتی تأثیری در حقوق ممتاز نخواهد داشت». این حکم دلالت بر این دارد که حقوق ممتاز مندرج در قانون دریایی، حق عینی‌اند؛ چه نشان‌دهنده این است که حق ممتاز بر خود کشتی نهاده شده و نه اینکه تنها در برابر شخصی خاص برقرار شده باشد؛ برای همین با انتقال مالکیت کشتی، این حق همچنان پابرجا می‌ماند. در ادامه همین حکم، در ماده ۴۱ ق.د. با عنوان «حق رجوع به فروشنده» بیان شده است که: «دارندگان حقوق ممتاز ظرف سه ماه از تاریخ آخرین آگهی فروش کشتی موضوع ماده ۲۵ حق رجوع به فروشنده را خواهند داشت». از ماده ۲۰ ق.د. نیز می‌توان به ماهیت آن پی برد؛ «هر گونه قرار یا آراء لازم‌الاجرای صادره از دادگاه‌ها که در حقوق عینی کشتی تغییری دهد (به استثنای حقوق ممتاز) باید در دفتر ثبت کشتی و اسناد آن قید گردد». در واقع، با توجه به وحدت مستثنی و مستثنی‌منه، جنس حقوق ممتاز باید از جنس حقوق عینی باشد.^{۱۴}

بدین ترتیب، حقوق ممتاز در حقوق دریایی را باید در قلمرو حقوق عینی جای داد. با این وجود، توجه به این نکته لازم است که این دسته از حقوق تنها برای تضمین وصول طلب طلبکار به وجود آمده‌اند و از خود اصلاتی ندارد، برای همین، ماهیت آنها، حق عینی تبعی خواهد

¹⁵ Barret, Olivier, privileges, mobiliers, op. cit., p.3, Heath, Paul, Preferential Payments on Bankruptcy and Liquidations in New Zealand: Are They Justifiable Exceptions to the Pari Passu, Waikato Law Review, 1996, p.24.

¹⁶ Barret, oliver, privileges mobiliers, op. cit., p.3.

¹⁷ ath, paul, preferential payments on bankruptcy and liquidations in new Zealand.

¹⁸ ایزانلو، دکتر محسن، برابری در مقابل قانون، ص ۴۹
barret, oliver, privileges mobiliers, op. cit., p.18.

^{۱۴} در ماده ۸ عهدنامه بین‌المللی مربوط به برقراری مقررات متحدالشکل درباره حقوق ممتاز و رهن دریایی و پروتکل مربوط ۱۹۲۶ بروکسل به روشنی بیان شده است: «مطالبات ممتاز نسبت به کشتی از جمله حقوق عینی است».

معیار بهره برده است: «مطالبات ممتاز ناشی از آخرین سفر، مقدم بر مطالبات سفرهای قبلی است...» همچنین، در خصوص مطالبات مربوط به سفر واحد که قانون گذار به وضع رابطه عرضی میان مطالبات مندرج در یک بند پرداخته، در خصوص بندهای ۳ و ۵ ماده ۲۹، معیار را به عکس تاریخ ایجاد تغییر داده است.

جدا از این مثال‌های نقض، معیار پیش گفته از کاستی‌های گوناگونی رنج می‌برد: در واقع، ایجاد تقدم برای طلبکاران به واسطه تقدم زمانی در ایجاد، سبب می‌شود طلبکارانی که طلبشان دیرتر به وجود می‌آید از بدهکار خویش، برای اطمینان از وصول طلب تقاضای وثیقه کنند، این امر هزینه انجام معاملات را افزایش خواهد داد [۱۱]. همچنین، این معیار به وضعیت اقتصادی و اجتماعی و حتی شخصیتی طلبکار بی‌توجه است و تنها معیار خنثای «زمان» را عامل ترجیح قرار می‌دهد. بنابراین، ترجیح مطالبات طلبکار اول نه تنها در راستای برابری نمی‌باشد، بلکه خود نقض اصل برابری بوده و حقوق چنین بی‌عدالتی را بر نمی‌تابد.^{۲۰}

ب. رهن مفروض: در روابط میان طلبکار و بدهکار، می‌توان فرض نمود که آنان در اندیشه به وثیقه نهادن مالی از اموال بدهکار به نفع طلبکار بوده‌اند [۱۱].^{۲۱} این مبنا در

^{۲۰} در فقه نیز درجه اهمیت مطالبات، تراحم آنها را حل میکند نه زمان ایجاد آنها: «فلان مقتضی القاعده فی باب التراحم تقدیم جان الایهم... انه لایجب فی انقاذ الغریقین تقدیم من غرق اولاً و تعلق التکلیف بانقاذ بل یلاحظ الایهمیه و یقدم الثانی اذا کان اهم و کذلک لایجب تقدیم دین السابق اذا کان عنده من المال ما لایکفی الا لاحد الدینین و ان کان السابق سابقاً فی المطالبه ایضاً و کذا لایجب تقدیم احد غریمی المیت فی الدین المستغرق و ان کان حقه تعلق بالترکه قبل الاخر بان حدث الدین الثانی بعد الموت و هکذا فی کل واجبین متراحمین لایلاحظ الاسبقیه بل الایهمیه. طباطبایی یزدی، سید کاظم بم عبدالعظیم، حاشیه مکاسب، ج ۲، ص ۱۶۳. در قانون مدنی کبک نیز تقدم زمانی ایجاد مطالبات تأثیری در ممتاز شدنشان ندارد.

Mignault, p.b., le droit civil canadien, tome 9, montreal, Wilson et lafleur, 1916, p.7.

^{۲۱} براساس ماده ۱۳۳-۷ قانون تجارت فرانسه، متصدی حمل و نقل بابت هزینه های حمل و نقل نسبت به اشیای موضوع حمل، طلب ممتاز دارد، در توجیه این حکم، فرض می‌شود که میان متصدی و مالک کالاها قرارداد رهن منعقد شده، رهن کالاهای موضوع حمل و نقل در جهت تضمین طلب متصدی.

barret, oliver, privileges mobiliers, op. cit., p.8.

باید به این پرسش پرداخت که دلیل اعطای امتیاز به برخی از مطالبات ممتاز دریایی چیست و مبنای این امتیازات چه بوده است؟ در بستر پاسخ به این پرسش، می‌توان مبانی چندی را برای این امتیاز تصور کرد. این مبانی در دو بخش فنی و هنجاری مورد نظر قرار گرفته است و در بخش پیش‌رو به آن پرداخته می‌شود.

۱-۵-۲. مبانی فنی

الف. ملاک زمانی: بنا به باور برخی نویسندگان^{۱۹}، مطالباتی که از حیث زمانی، زودتر از سایر مطالبات ایجاد گردیده‌اند ممتاز هستند. این مبنا، یادآور قواعد مربوط به «رهن مکرر» می‌باشد [۹]. چه در رهن نیز از محل مال مورد رهن، ابتدا طلب طلبکاری تأدیه می‌گردد که به لحاظ زمانی، زودتر از سایرین بر مال موضوع وثیقه حق پیدا نموده و در نهایت، چنانچه مالی باقی ماند، به سایر مرتهین داده می‌شود. در حالت کلی نیز، از آنجا که کل دارایی بدهکار، در وثیقه عمومی تمامی طلبکاران قرار گرفته، منطقی و با وحدت ملاک از قواعد رهن می‌توان گفت که مطالباتی که زودتر ایجاد شده‌اند می‌باید پیش از سایر مطالبات پرداخت شوند.

معیار پیش گفته از چند زاویه مورد تأیید است؛ زیرا، در صورتی که «زمان» ضابطه تعیین اولویت مطالبات قرار گیرد، نظم تاریخی، روش پرداخت مطالبات را مشخص خواهد کرد [۱۱]. افزون بر آن، با توجه به این ملاک، هر طلبکاری از جایگاه خویش نسبت به سایر طلبکاران آگاهی می‌یابد. پیش‌بینی این طلب در قوانین موضوعه، موجب گردیده است که بدهکار نتواند به میل و اراده ی خویش، طلبکاری را مقدم بشناسد و طلب او را زودتر از سایرین تأدیه کند. ماده ی ۴۶ قانون دریایی در مصداق رهن نیز بر این معیار صحه گذاشته است. براساس این ماده: «چنان چه کشتی بیش از یک مورد در رهن باشد، بستانکاران مقدم بر بستانکاران موخر حق رجحان خواهند داشت...» و در ماده ی ۱۹۰ همان قانون، ضمانت اجرای تخلف از آن تصریح گردیده است. با این حال، ماده ۳۶ از عکس این

¹⁹ finch, vanessa, corrpoate insolvency law, op. cit., p.670, hichs, anderw, goo, s. h, op. cit., p.615, kahil,omran, op. cit., p.20: desorte que la creance qui est nee la premiere soit payee la premiere.

می‌برد و چنان چه طلبکاری موجود نباشد وجود طلب بی‌معنا خواهد بود. افزون بر آن، تمامی طلبکاران از لحاظ خصایص اقتصادی و اجتماعی در یک رتبه قرار نمی‌گیرند،^{۲۴} بدیهی است برخی توانایی مالی بالایی داشته و متقابلاً برخی دیگر توان و تحمل خسارات مالی را ندارند. قانون‌گذار نیز این مهم را در نظر داشته است: برای همین، مطالبات اشخاص آسیب‌پذیر مانند زنان و کارگران را ممتاز شناخته است. برای نمونه، قابل ذکر است که طلب زن بابت نفقه در پنج قانون (ماده ۱۲۰۶ قانون مدنی، ماده ۲۲۶ قانون امور حسبی، ماده ۵۸ قانون اداره تصفیه، تبصره ۲ ماده ۱۲ قانون حمایت از خانواده و ماده ۱۴۸ قانون اجرای احکام) و بابت مهریه در دو قانون (ماده ۲۲۶ قانون امور حسبی و ۱۴۸ قانون اجرای احکام) ممتاز شناخته شده است؛ چه آن که زنان، از لحاظ اقتصادی و احتمالاً اجتماعی، از اقشار آسیب‌پذیر می‌باشند.

^{۲۴} «نابرابری اجتماعی و اقتصادی باید به نفع طبقات آسیب‌پذیر تغییر یابد...» غریاق زندی، داود، نظریه عدالت به انصاف جان رالز: نظریه ای جهان شمول یا لیبرالی، مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ش. ۱۸۵ و ۱۸۶، بهمن و اسفند ۱۳۸۱، ص. ۷۷. قاری سید فاطمی، سید محمد، تحلیل مفاهیم کلیدی حقوق بشر معاصر، ص. ۲۵۰. رالز باور داشت که همه کالاهای اولیه اجتماعی (آزادی و عدالت، درآمد و ثروت و زمینه‌های احترام و...) باید به شیوه‌ای برابر توزیع شوند مگر آن که توزیع یکی از این کالاها یا همه آن‌ها به نفع کم بهره‌ترین اشخاص باشد. این وجه اخیر در تیوری رالز به عنوان «اصل تفاوت: difference principle» شناخته می‌شود. برای بررسی بیشتر، ر.ک. به: جروم. جی، شستاک، ص ۱۶۲. «به عنوان مثال، اگر بخواهیم با تقسیم غذایی چهار فرد گرسنه را سیر کنیم، بزرگ‌ترین قیمت را به کسی می‌دهیم که بیش از دیگران گرسنه است، تا در این صورت، میزان گرسنگی این چهار نفر، یکسان و یا نزدیک به هم باشد.» رحمانی، زهره، نظریه برابری گرای کانتی، فصل‌نامه راهبرد، ش. ۵۸، بهار ۱۳۹۰، ص. ۲۰۸. در واقع، مراد از توزیع مجدد، دخالت آگاهانه و برنامه‌ریزی شده در فرایند طبیعی توزیع خیرات و مضرات اجتماعی در راستای ایجاد نظم مطلوب و شرایط قابل قبول اجتماعی است که در قالب وضع قوانین بروز و ظهور می‌یابد. «توسلی، حسین، مشکل توجیه برابری در تفکر لیبرال، ص ۴۰۶. برای بررسی بیشتر، ر.ک. به: کاپ، دیوید، عدالت و اصل تفاوت، برگردان: علی اکبر علیخانی، نامه فرهنگ، ش. ۳۲ و ۳۳، بهار ۱۳۷۸، ص. ۱۲۸. در نقد این اصل، آن را به دور از واقعیت و ناسازگار با عدالت می‌دانند، ر.ک. به: شاقول، یوسف، سفید خوش، میثم، تحلیل‌های نقادانه روش نظریه عدالت راولز، حکمت و فلسفه، ش. ۲، تابستان ۱۳۸۹، ص. ۹۱.

خصوص مطالبات بیمه‌گذاران از بیمه‌گر نیز قابل استفاده است؛ زیرا می‌توان چنین فرض کرد که در تراضی طرفین قرار بوده که اموال بیمه‌گر در رهن طلب بیمه‌گذاران قرار گیرد^{۲۲} [۱۱]. در حقوق دریایی نیز این معیار در خصوص پاره‌ای از مطالبات مصداق می‌یابد. برای نمونه، می‌توان فرض کرد که فرمانده، ملوانان و سایر کارکنان کشتی با مالک کشتی توافق کرده‌اند تا کشتی در رهن مطالبات آنها قرار گیرد. برای همین، قانون‌گذار در بند ۲ ماده ۲۹ قانون دریایی «مطالبات ناشی از قرارداد استخدام فرمانده، ملوانان و سایر کارکنان کشتی» را ممتاز دانسته است. این توجیه در خصوص امتیاز «مطالبات ناشی از عملیاتی که فرمانده ... برای تأمین احتیاجات واقعی از نظر حفظ کشتی ... انجام می‌دهد» نیز قابل توجیه است.^{۲۳} اما با دقت نظر می‌توان دریافت که این معیار در خصوص مطالباتی که هیچ‌گونه رابطه‌ای میان طلبکار و بدهکار تا قبل از ایجاد طلب وجود نداشته باشد، قابل اعمال نیست. توضیح آنکه به موجب بند ۴ ماده ۲۹ قانون دریایی مطالبات ناشی از تصادم و سایر سوانح کشتیرانی، ممتاز شناخته شده‌اند. این در حالی است که عامل زیان (بدهکار) و زیان‌دیده (طلبکار)، تا پیش از وقوع حادثه زیان‌بار، هیچ‌گونه رابطه و حتی گفت‌وگویی با یکدیگر نداشته‌اند؛ پس چگونه می‌توان فرض کرد که میان اینان توافقی مفروض برای به رهن قرار دادن اموال بدهکار شکل گرفته است؟

۲-۵-۲. مبانی هنجاری

۱-۲-۵-۲. حمایت از طلبکار

مبنای برخی از مطالبات ممتاز، حمایت از طلبکار است. در توضیح این مبنا باید اظهار داشت: امتیاز وصفی است که جدای از طلبکار، فی‌نفسه، به طلب تعلق می‌یابد اما توجه به طلب، نباید موجب غفلت از شخصیت طلبکار شود؛ چه سرانجام، این طلبکار است که از طلب نفع

^{۲۲} در حقوق فرانسه، هنگامی که مسافری توشه سفرش را به هتل می‌آورد، می‌توان فرض کرد که مسافر و صاحب هتل خواسته‌اند اموال مسافر، وثیقه و تضمین پرداخت مطالبات صاحب هتل بابت کرایه اتاق قرار گیرد.

^{۲۳} بند ۵ ماده ۲۹ قانون دریایی

مایحتاج» را ممتاز می‌داند. مطابق بند ۳ نیز، نجات دهنده، برای وصول اجرت و پاداش عملیات نجات، نسبت به کشتی، کالا و یا مال الاجاره ای که بر اثر عملیات نجات عاید گردیده، دارای حق ممتاز بوده و در صورت عدم پرداخت اجرت، می‌تواند اموال نجات یافته را تا وصول مطالبات توقیف کند.

به موجب ماده ۲ قانون الحاق ایران به معاهده بین‌المللی ۱۹۲۶ مصوب ۱۳۴۵/۴/۲۸، برخی حقوق نسبت به کشتی و کرایه حمل، در سفری که مطالبات حقوق ممتاز طی آن ایجاد شده است، ممتاز تلقی می‌شود.^{۲۸} شاید دلیل عمده در ایجاد انگیزه برای ممتاز دانستن چنین مطالباتی، حمایت از طلبکارانی باشد که در راستای خدمت به کشتی و سایرین، مال و نفس خویش را در معرض خطر قرار داده اند تا اموال بدهکار از تعرض مصون بماند.

۲-۵-۲-۳. حمایت از جامعه

برخی مطالبات در راستای منافع عمومی جامعه و تأمین نظم اقتصادی صرف می‌شوند،^{۲۹} از این جهت بر مطالبات دیگر مقدم می‌گردند [۱۱]. بر این اساس، طلب سازمان تأمین اجتماعی^{۳۰} و سازمان امور مالیاتی^{۳۱} ممتاز شناخته شده است.

^{۲۸} هزینه های قانونی و مخارجی که برای حفظ منافع مشترک طلبکاران و حفاظت کشتی و فروش آن و تقسیم حاصل فروش به عمل آمده و هم چنین حقوق و عوارض متعلق به کشتی، عوارض چراغ های دریایی، عوارض بندری و سایر حقوق و عوارض عمومی مشابه عوارض راهنمایی کشتی و هزینه ی حفاظت از آن پس از ورود به آخرین بندر... ۳. اجرت و هرگونه پرداخت مربوط به نجات و معاضدت در دریا و آن قسمت از خسارت مشترک دریایی که بر عهده ی کشتی است. ... ۵. مطالبات ناشی از قراردادهای و عملیاتی که فرمانده، در خارج از بندر وابسته، طبق اختیارات قانونی خود برای تأمین احتیاجات واقعی جهت حفظ کشتی یا امکان ادامه ی مسافرت انجام می دهد؛ خواه فرمانده مالک کشتی باشد یا نباشد، و خواه طلبکار فرمانده و یا تدارک کننده مایحتاج کشتی یا تعمیر کننده ی کشتی یا وام دهنده و یا پیمان کار دیگری باشد. (ابوعطا ۱۳۸۹: ص ۱۴) در سه بند یاد شده نیز ضابطه ی حمایت از طلبکاران استعمال شده است.

^{۲۹} brown, Catherine, op. cit., p.108. shanker, the worthier creditors, Canadian business law journal, 1976, p.340.

^{۳۰} ماده ۴۹ قانون تأمین اجتماعی: «مطالبات سازمان ناشی از اجرای قانون در عداد مطالبات ممتاز می باشد.»

این مبنا در بند ۲ ماده ۲۹ قانون دریایی مشاهده می‌شود؛ قانون‌گذار طلب مستخدمین کشتی را همانند کارگر ممتاز شناخته است. بند ۴ ماده در خصوص «خسارات ناشی از تصادم ... صدمات بدنی وارد شده به مسافری و کارکنان کشتی و خسارت فقدان یا آسیب دیدن کالای کشتی و اثاث مسافری» بیان‌گر برقراری پیوند میان مطالبات ممتاز و وضعیت طلبکاران است، زیرا باور بر این است که مستخدمین کشتی و مسافری آسیب دیده نیاز به حمایت بیشتری دارند، پس با ممتاز شناختن مطالبات آنان، می‌توان از آن‌ها حمایتی در خور توجه کرد.

۲-۵-۲-۲. حمایت از طلبکاران

قانون‌گذار به جهت ترغیب طلبکاران به حفاظت از اموال بدهکار، اقدام طلبکارانی که سبب حفظ و گسترش دارایی بدهکار شده‌اند را ستودنی دانسته و در این راستا، ترجیح مطالبات این طلبکاران بر سایرین را در قوانینی چند، پیش‌بینی نموده است.^{۲۵} بدیهی است مصادیق این قبیل اقدامات را نباید محدود به «حفظ و گسترش» نمود؛ چه آن که هر عملی که متضمن حمایت از اموال بدهکار باشد، سزاوار امتیاز است. مطالبات مذکور در بند ۱ ماده ۲۹ قانون دریایی ناظر بر «هزینه های پالایش و حفظ کشتی» و همچنین بند ۳ مربوط به «هزینه های نجات و کمک در دریا» بر این اساس ممتاز تلقی گردیده‌اند؛ چه دارندگان این دسته از مطالبات، سبب حفظ کشتی شده‌اند؛ پس ترجیح آنان بر سایر طلبکارانی که در این باره، نقشی نداشته اند، روا است.^{۲۶} به ویژه آنکه سبب تشویق فعالیت‌هایی از این دست می‌شود.^{۲۷}

همچنین است بند ۵ ماده مذکور، که در جهت حمایت از طلبکاران، «دیون ناشی از تعمیر کشتی و تدارک

^{۲۵} در حقوق فرانسه، برای توجیه مبنای برخی از مطالبات ممتاز، به کارکرد این مطالبات و نقش آن در دارایی بدهکار توجه کرده اند.

^{۲۶} finch, vanessa, corporate law, op. cit., p.672

^{۲۷} در بند ۵ ماده ۱۱۳۹ قانون مدنی اندونزی، طلب کارگران بابت دستمزدشان بر روی مال معین، ممتاز شناخته شده است. در فقه نیز اعتقاد بر این است که «اگر در اثر عمل کارگر قیمت مال افزایش پیدا کرده باشد می‌تواند عین مال را در مقابل طلبش بردارد.» کرکی، علی بن حسین (محقق ثانی)، جامع المقاصد فی شرح القواعد، ج ۵، ص ۲۹۵.

که، طلبکار مطالبات آخرین سفر، با خدمت رسانی به کشتی، ادامه ی سفر را برای طلبکاران قبل از خود تضمین می کند. بنابراین، بیش از سایرین استحقاق دریافت طلب خویش را دارد. با این حال، قانون گذار در ترجیح مطالبات موخر استثنایی ایجاد کرده است و مطالبات ناشی از قرارداد کار واحد را که ایجاد آن مربوط به چند سفر دریایی است، مساوی دانسته و با این کار از منافع فرمانده و کارکنان کشتی حمایت کرده است.

در صورتی که مطالبات در سفری واحد ایجاد شده باشند، باید به ماده ۲۹ توجه کرد. بدین معنا که اگر مطالبات در یک ردیف قرار گیرند، بین آنان تساوی برقرار است؛ در توجیه این موضوع گفته شده است اصل برابری، همواره برای پشتیبانی طلبکاران در استیفای حقوقشان گام برداشته است. این اصل ایجاب می کند که هیچ طلبکاری برتر از دیگری نباشد. هم زمانی مطالبات مختلف ایجاب می کند که حقوق هر یک از طلبکاران نیز به صورت هم زمان و در شرایطی مساوی پرداخت شود. اما، چنانچه مطالبات در ردیف های مختلف باشند، بدیهی است که ردیف مقدم بر ردیف موخر ترجیح خواهد داشت.

نتیجه این تقسیم بندی در تراجم روشن می شود؛ بدین معنا که به استناد رابطه طولی، مطالباتی که در بندهای مختلف قرار دارند به ترتیب تادیه می گردند. برای نمونه، چنانچه دارایی بدهکار کافی نباشد ابتدا مطالبات بند اول داده می شود و اگر چیزی باقی ماند به مطالبات بند بعدی تعلق خواهد گرفت. به استناد رابطه عرضی، مطالبات از حیث تقدم برابر هستند و چنان چه دارایی کافی نباشد، بستانکاران به نسبت سهمشان حق استیفا دارند. ماده ۲۹ قانون دریایی مقرر می دارد: «حقوق مشروحه ذیل نسبت به کشتی و نسبت به کرایه حمل در سفری که این حقوق طی آن ایجاد شده و نسبت به ملحقات کشتی و ملحقات کرایه ی حمل که از شروع سفر ایجاد شده ممتاز تلقی می گردد...». و در ادامه ماده ۳۶ بیان می دارد: «... مطالبات مذکور در بندهای ۲۹ که در یک ردیف هستند دارای حقوق متساوی می باشند و در صورت عدم کفایت برای تادیه تمامی مطالبات، وجوه به نسبت طلب بین بستانکاران تقسیم خواهد شد.» ماده ۳۶ ضمن بیان رابطه ی عرضی میان طلب هایی که در یک بند قرار دارند، مقرر داشته است: «...مطالبات مندرج در بند های ۳ و ۵ ماده

براساس ماده ۳۷ قانون دریایی نیز، «در مواردی که کشتی یا شناورهای مغروق یا مصدوم و یا بقایای آن ها موجب مزاحمت کشتیرانی گردند و مالک از انتقال آن ها و رفع موانع، خودداری نماید، سازمان بنادر و کشتیرانی می تواند آن ها را به هزینه ی خود به محل مناسبی انتقال داده و در صورت عدم پرداخت هزینه های مربوط از طرف مالک، آن ها را توقیف و به فروش رساند و مطالبات خود را با رعایت مفاد مواد ۲۹ و ۳۶ قانون و مقدم بر سایر طلبکاران از حاصل فروش تأمین نماید.» تلقی کشتی و شناورهای مغروق و مصدوم در وثیقه ی سازمان بنادر و کشتیرانی از جلوه های حمایت از منافع عمومی جامعه است چه همان گونه که طلب سازمان تأمین اجتماعی و امور مالیاتی در جهت حمایت از جامعه ممتاز شناخته شده است، قانون دریایی هم در ماده ی یاد شده از حیث حمایت از جامعه، طلب سازمان بنادر و کشتیرانی را دارای امتیاز می شناسد.

۳. تراجم مطالبات ممتاز در حقوق دریایی با همدیگر

در صورت تراجم مطالبات ممتاز با هم، نخستین معیاری که باید به آن توجه کرد، زمان ایجاد مطالبات است؛ اگر زمان ایجاد مطالبات متفاوت باشند، مطالبات ایجاد شده در سفر آخر، بر مطالباتی که پیشتر ایجاد شده باشند، تقدم خواهند داشت. در این مورد، باید به ماده ی ۳۶ رجوع کرد: «مطالبات مختلف مربوط به یک واقعه هم زمان فرض می شوند. مطالبات ممتاز ناشی از آخرین سفر، مقدم بر مطالبات سفرهای قبلی است؛ ولی مطالبات ناشی از قرارداد استخدامی که برای چندین سفر منعقد شده باشد، با مطالبات مربوط به آخرین سفر از حیث امتیاز مساوی خواهد بود...» زیرا فرض بر این است که بستانکار مطالبات سفر سابق، به میزان کافی مهلت برای اخذ مطالباتش داشته است و مطالبات هر سفر تا قبل از وقوع مطالبات سفر بعدی حال بوده و به محض وقوع مطالبات جدید بابت سفر آخر، ویژگی حال بودن را از دست داده و در ردیف بعدی قرار می گیرد. همچنین می توان گفت

^{۳۱} ماده ۱۶۰ قانون مالیات های مستقیم مصوب ۱۳۶۶/۱۲/۳: «وزارت امور اقتصادی و دارایی برای وصول مالیات و جرایم متعلق از مودیان و مسئولان پرداخت مالیات، نسبت به سایر طلبکاران، به استثنای صاحبان حقوق نسبت به مال مورد وثیقه و مالیات کارگران و کارمندان ناشی از خدمت، حق تقدم خواهد داشت.»

بستانکاران مقدم بر بستانکاران موخر حق رجحان خواهند داشت...». در نتیجه، به موجب این ماده، ملاک زمانی پذیرفته شده است اما، در ماده ۱۰۴ رویکردی متفاوت اتخاذ شده است: «اگر دو یا چند وام به اعتبار وثیقه دادن یک کالا تحصیل شود، وامی که در تاریخ موخر دریافت شده بر آن که تاریخش مقدم است برتری دارد...». به نظر می‌رسد که طلبکار موخر موجب گسترش فعالیت کشتیرانی و تضمین حقوق سایر طلبکاران و ادامه فعالیت آن شده، پس سزاوار است در این موارد استثنایی، زودتر از دیگران حقوق خویش را استیفا کند.

۲-۳. تراحم مطالبات غیر همانند در قانون دریایی

در فرض تراحم میان مطالبات دارای وثیقه قانونی با مطالبات دارای وثیقه قراردادی، قانون دریایی تکلیف موضوع را روشن نموده و مطالبات دارای وثیقه قانونی را مقدم بر مطالبات دارای وثیقه قراردادی دانسته است. بر اساس ماده ۳۰ این قانون: «حقوق ممتاز مندرج در ماده قبل نسبت به حقوق ناشی از رهن کشتی و همچنین بر سایر حقوق ممتاز مندرج در قوانین دیگر رجحان دارد.» و در ماده ۳۳ بیان می‌دارد: «در صورتی که نسبت به کشتی علاوه بر حقوق ممتاز حقوق عینی هم موجود باشد، بدوا حق دارندگان حقوق ممتاز و بعدا سایرین تادیه خواهد شد.» و همچنین ماده ۵۱ مقرر می‌دارد: «... با وجوه حاصله از فروش کشتی اول حقوق ممتاز و سپس حق مرتهن مقدم پرداخت می‌شود...». بر این اساس، به نظر می‌رسد که وثیقه قانونی را باید مقدم شمرد؛ زیرا شایسته است اراده قانون‌گذار که حافظ منافع عموم است، بر اراده طرفین قرارداد برتری داده شود.

۳-۳. تراحم مطالبات ممتاز در قانون دریایی با سایر

قوانین

در این قسمت به این موضوع پرداخته می‌شود که اگر بین مطالبات قانون دریایی با مطالبات مندرج در سایر قوانین تراحم ایجاد شود، کدام یک بر دیگری ترجیح داده می‌شود؟ به نظر می‌رسد بتوان به دو شیوه متوسل شد: نخست آنکه، اصل برابری اجرا شود، با این توجیه که این مطالبات هر دو از یک ماهیت برخوردارند و دلیلی برای امتیاز یکی بر دیگری نیست. روش دوم آن است که طلب مندرج در قانون دریایی را بر مطالبات ممتاز مندرج در

۲۵ به ترتیب عکس تاریخ ایجاد، پرداخت خواهند شد.» به بیان دیگر، مطالباتی که در تاریخ موخر ایجاد شدند، مرجح بر مطالباتی است که تاریخشان مقدم است. توضیح این که، مطالبات بند ۳ ناظر بر هزینه های مربوط به نجات و کمک در دریا و مطالبات بند ۴ ناظر بر هزینه های مربوط به تعمیر کشتی یا تدارک مایحتاج آن می باشد. آنچه این تبعیض را توجیه می کند این است که هزینه‌های انجام شده به موجب این بندها، چون با هدف حفظ کشتی انجام شده است، وصول طلب بستانکاران پیشین را تضمین می کند.

۱-۳. تراحم مطالبات همانند در قانون دریایی

تراحم میان مطالبات دارای وثیقه قانونی: قانون‌گذار در مقام حل این تراحم به وضع معیارهای طولی و عرضی پرداخته است. رابطه طولی، میان مطالباتی که در بندهای مختلف قرار دارند وضع شده و همواره بیان‌گر تقدم و تاخر است. رابطه عرضی، میان مطالبات ممتازی که درون یک بند قرار دارند بوده و همواره بیان‌گر تساوی می‌باشد. درخصوص رابطه میان اجزای یک بند (رابطه عرضی)، این نظر هم وجود دارد که میان آنان اولویت (تقدم و تاخر) برقرار است و جز اول مقدم بر سایر اجزاست؛ اما، در رد این نظر می‌توان بیان داشت که اصل بر تساوی است و اگر مراد قانون‌گذار ایجاد اولویت بود، آن‌ها را در بندهای مختلف ذکر می‌کرد. در شرح این دسته از مطالبات ماده ۲۹ و ۳۶ قابل توجه است.

تراحم میان مطالبات دارای وثیقه قراردادی: طلب

دارای وثیقه قراردادی به طلبی گفته می‌شود که به موجب قرارداد بر مال معینی حق تعقیب می‌یابد مانند رهن. همین نکته طلب ممتاز را از وثیقه قراردادی، جدا می‌کند.^{۳۲} در تراحم میان وثیقه‌های قراردادی مختلف بر مال واحد، معمولا ملاک زمانی اعمال می‌شود؛ زیرا تاریخ ایجاد حق عینی در برابر همگان قابل استناد است [۹].

قانون دریایی در راستای همین نظر در ماده ۴۶ مقرر می‌دارد: «چنان چه کشتی بیش از یک مورد در رهن باشد

³² barret, oliver, privileges, op, cit., p.2: leur source exclusivement legale permet de distinguer les privilages mobiliers des suretes reelles qui, si ells portent sur des biens de meme nature, sont constituees par convention.

قراردادی ترجیح داده می شود. نمونه‌ی چنین ترجیحی در فقه نیز دیده می‌شود.^{۳۳}

در صورت تراحم مطالبات دارای وثیقه‌ی حکمی یا قراردادی قانون دریایی با طلب مقدم سایر قوانین نیز، مطالبات دارای وثیقه حکمی بر طلب مقدم ترجیح داده می‌شوند؛ زیرا مطالبات دارای وثیقه حکمی، علاوه بر حق تقدم، واجد حق تعقیب نیز می‌باشند؛ پس ترجیح آن بر مطالبات مقدم صرف، بدیهی به نظر می‌رسد. با توجه به این که وثیقه‌ی قراردادی به لحاظ اثر تفاوتی با وثیقه قانونی ندارد، حکم پیش‌گفته در این مورد هم جاری است.

۴- نتیجه

مطالبات با یکدیگر برابرند و هیچ یک بر دیگری ترجیح ندارد، با این حال، گاه به حکم قانون‌گذار، شماری از مطالبات بر برخی دیگر رجحان می‌یابد و طلب ممتاز نامیده می‌شود. این طلب، گاه صرفاً بر سایر مطالبات حق تقدم می‌یابد. در مرتبه‌ای افزون‌تر، بر مالی از اموال بدهکار حق تعقیب نیز پیدا می‌کند و موجد حق عینی تبعی در اموال بدهکار است. در قانون دریایی، قانون‌گذار مطالبات مختلفی را در مواد ۲۹، ۳۰ و ۳۳ به عنوان مطالبات ممتاز معرفی کرده است. در تحلیل چرایی اعطای امتیاز، می‌توان مبانی مختلفی را تصور کرد. جدا از دو مبنا «تقدم زمانی» و «رهن مفروض» به نظر می‌رسد درست‌تر آن است که مبنا امتیاز مطالبات را در مبنا هنجاری بتوان جستجو کرد. شاید یکی از اصلی‌ترین دلایل اعطای امتیاز به پاره‌ای از مطالبات، «حمایت از طلبکار» باشد. بر همین اساس، مطالبات مستخدمین کشتی و مسافری آسیب دیده، ممتاز شناخته شده‌اند. (بندهای ۲ و ۴ ماده ۲۹ قانون دریایی). همچنین، یکی از مبانی، «حمایت از طلبکاران» است؛ زیرا هر طلبکاری که به پاسداشت و حفاظت از اموال بدهکار اقدام نموده است؛ نسبت به سایرین سزاوار

سایر قوانین برتری دهیم. ظاهر ماده ۳۰ نیز همین باور را تایید می‌کند: «حقوق ممتاز مندرج در ماده قبل، نسبت به حقوق ناشی از رهن کشتی و همچنین بر سایر حقوق ممتاز مندرج در قوانین دیگر، رجحان دارد.» اما، این باور یعنی آنکه قانونگذار در سال ۱۳۴۳ دست خویش را برای آفرینش طلب ممتاز و ترجیح آن بر مطالبات ممتاز مندرج در سایر قوانین بسته است، این در حالی است که علی‌الاصول هیچ قانون‌گذاری توان چنین کاری را ندارد. پس باید عبارت «سایر حقوق ممتاز مندرج در قوانین دیگر» را ناظر به قوانینی دانست که تا سال ۱۳۴۳ تصویب شده و طلبی در آنها ممتاز دانسته شده است. نسبت به این مطالبات، طلب ممتاز مندرج در قانون دریایی ترجیح دارد، اما، در صورتی که طلب ممتازی در قوانین بعدی به وجود آمده باشد، به نظر می‌رسد باید به نوع طلب و امتیاز آن توجه کرد:

۱- تراحم مطالبات همانند:

مطالبات دارای وثیقه قانونی یا قراردادی: برای نمونه دو وثیقه قانونی نسبت به کشتی ایجاد شده است. یکی به موجب قانون دریایی و آن یکی به موجب قانونی دیگر یا دو وثیقه قراردادی نسبت به کشتی به وجود آمده است. حال این سوال مطرح می‌شود: کدام طلب بر دیگری تقدم دارد؟ براساس مطالب پیش‌گفته می‌توان دو راهکار را به کار گرفت: راهکار اول، اجرای اصل برابری و راهکار دوم، اعمال ملاک زمانی.

در دفاع از راهکار اول می‌توان گفت در تراحم دو وثیقه قانونی وصف ممتاز هر دو طلب ساقط می‌شود و ناچار باید به اصل برابری توجه کرد و به نسبت طلب، دارایی را میان طلبکاران تقسیم نمود. اما، حقیقت این است که دارنده وثیقه، حق عینی تبعی دارد و تاریخ ایجاد حق عینی در برابر همگان قابل استناد است؛ پس مطالباتی که در تاریخ مقدم ایجاد شده، بر طلب موخر ترجیح دارد. مشابه این راهکار در قانون مدنی نیز (رهن مکرر) مقرر شده است.

۲- تراحم مطالبات غیر همانند:

در فرض تراحم مطالبات دارای وثیقه حکمی مندرج در قانون دریایی با مطالبات قراردادی مندرج در سایر قوانین، به نظر می‌رسد با توجه به این که اراده قانون‌گذار مقدم بر اراده خصوصی افراد است، وثیقه‌ی حکمی بر وثیقه‌ی

^{۳۳} زمانی که زکات بر مال معینی تعلق گرفته باشد، بر پرداخت هر دینی مقدم خواهد بود. «اذا كان المكلف مدیناً لاحد من الناس، و حل علیه وقت اخراج الزکاه الواجبه، فالزکاه مقدمه علی الدین اذا كانت العین التي تعلقت بها الزکاه موجوده.» زین الدین، محمد امین، ص ۱۸۴، مروارید علی اصغر، الینابیع الفقیهه، ج ۵، دارالترتیب، چ ۱، ۱۴۱۰، ص ۳۹۸. «و ان اعسر بعده فقد تعلق به الزکاه لانها فی العین و حق المرتهن فی الذمه، فان كان علیه دین سواه اخرجت الزکاه ثم حق المرتهن ثم باقی الغرما.»

[۷] صادقی نشاط، امیر، حقوق بیمه دریایی، انتشارات بیمه مرکزی، بی تا.

[۸] صفیان بلداجی، سعید، طلب ممتاز در حقوق ایران و تطبیقی، پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته حقوق خصوصی، ۱۳۷۵.

[۹] کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی: درس‌هایی از عقود معین، تهران، جلد دوم، چاپ نوزدهم، ۱۳۹۲، انتشارات گنج دانش.

[۱۰] کاتوزیان، ناصر، اموال و مالکیت، چاپ سی و یکم، ۱۳۸۹، تهران، نشر میزان.

[۱۱] میرشکاری، عباس، طلب ممتاز، چاپ یکم، ۱۳۹۲، تهران، شرکت سهامی انتشار.

[۱۲] نجفی اسفاد، مرتضی، حقوق دریایی بر پایه قانون دریایی ایران و مقررات بین‌المللی دریایی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۹۳.

[13] Barret, Olivier, Privileges Mobiliers, Rép. civ. Dalloz, 2010.

[14] Finch, Vanessa, Corporate Insolvency Law, Cambridge university Press, 2009.

[15] Finch, Venessa, Security, insolvency and risk, Modern law review, Vol.62, no.5, 1999.

[16] Health, Paul, Insolvency Law in new Zealand, Roman Tomasic, 2006.

[17] Heath, paul, Preferential Payments on Bankruptcy and Liquidations in New Zealand: Are They Justifiable Exceptions to the Pari Passu Rule, Waikato Law Review , 1996.

[18] Hicks, Andrew; Goo, S.H, Cases and Materials on Company Law, oxford, 2008.

اولویت خواهد بود. (بند ۱، ۳ و ۵ ماده ۲۹ قانون دریایی) در نهایت، قانون‌گذار در ماده ۳۷ قانون دریایی در راستای «حمایت از جامعه» طلب سازمان بنادر و کشتیرانی را ممتاز دانسته است.

در صورت تراحم مطالبات ممتاز مندرج در قانون دریایی با هم، باید به زمان ایجاد طلب توجه کرد. همچنین، در صورت برابری مطالبات از حیث زمان ایجاد، به نظر می‌رسد همانندی یا عدم همانندی امتیاز طلب ملاک اصلی و تعیین‌کننده باشد. افزون بر اینها، در صورت تراحم میان مطالبات مندرج در قانون دریایی با مطالبات ممتاز مندرج در سایر قوانین به نظر می‌رسد باید به ماهیت امتیاز طلب توجه کرد: مطالبات دارای وثیقه قانونی بر مطالبات دارای وثیقه قراردادی ترجیح دارند و این هر دو، بر مطالبات دارای حق تقدم صرف. در صورت همانندی امتیاز مطالبات نیز، باید به زمان ایجاد طلب توجه نمود.

منابع

[۱] ابوعطا، محمد، حق ممتاز دریایی؛ طلب یا وثیقه طلب، فصل‌نامه حقوق، تهران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۰، شماره ۳، ۱۳۸۹.

[۲] احمدی واستانی، عبدالغنی، حق تقدم، کانون وکلا، شماره ۱۳۸، ۱۳۵۶.

[۳] امید، هوشن، حقوق دریایی، جلد ۲، مدرسه عالی بیمه ایران، ۱۳۵۳.

[۴] ایزانلو، محسن، میرشکاری، عباس، «طلب ممتاز»، فصل‌نامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۶۰، ۱۳۹۱.

[۵] ایزانلو، محسن، ۱۳۸۵، برابری در مقابل قانون، حکومت قانون و جامعه مدنی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، جلد ۱.

[۶] جعفری لنگرودی، محمد جعفر، وسیط در ترمینولوژی حقوق، تهران، کتابخانه گنج دانش، چاپ دوم، ۱۳۸۸.